

Zakir Talib oğlu ƏHMƏDOV, PhD, dos.

Aqil Nuru oğlu NAMAZOV

Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

E-mail: azpolitoloq@gmail.com

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZİN VƏ HƏRBİ İRSİMİZİN TƏBLİĞİNDƏ HƏRBİ-İRS TURİZMİNİN İNKİŞAFININ ZƏRURİLİYİ

Xülasə

Məqalədə İkinci Qarabağ müharibəsində əldə olunmuş qələbədən sonra işğaldan azad olunan ərazilərimizdə iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədi ilə görülən işlərin tərkib hissəsi kimi, mədəni irsimizin, hərbi qələbəmizin təbliği istiqamətində Azərbaycanda yeni turizm sahəsinin, Hərbi-İrs turizminin yaradılmasının və inkişafının zəruriliyi araşdırılaraq nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: Qarabağ, Müharibə meydanı, turizm, Vətən Müharibəsi, Hərb, Hərbi-İrs turizmi, 44 günlük müharibə.

OUT: 338

JEL L83

Giriş

Müharibə bölgələri tarix boyu insanlar üçün maraq doğuran əsas coğrafi məkanlardan olmuşdur. Müharibələr bəşər cəmiyyətinin yaranması ilə eyni yaşda əhatə edir. Günümüzə milyonlarla insan müharibə ərazilərini fərqli səbəblərlə ziyarət etməkdədir. Bəziləri üçün müharibə ərazisi itirdiklərini ziyarət etmək üçün bir məkan, kimiləri üçün isə müharibə dövrünü keçmiş bir qoca üçün gənclik xatirələrinin ziyarətidir. Bu ziyarətlərin səbəbləri müxtəlif olsa da, adətən mənəvi və milli duyğuların ön plana çıxdığı anlardır.

Müharibə meydanında igidlik göstərmiş hər bir qəhrəmanın şücaətinin əbədiləşdirilməsinin, dahi sərkərdələrin ev muzeylərinin, memorial abidələrinin yaradılmasının, döyüş səhnələrinin gələcək nəsillərə ötürülməsi məqsədilə həmin ərazilərdə Milli Parkların yaradılmasının, Hərbi-İrs turizminin inkişafının zəruriliyi hər ötən gün daha da artır.

Əsas mətn

Müharibələr bəşər cəmiyyəti yaranan gündən iqtisadiyyatı, mədəniyyətləri, siyasi quruluşları, ümumiyyətlə, insanların həyatını, dəyişən əsas səbəblərdən biri olmuşdur. Həm fərdlərdə, həm də, cəmiyyətlərdə dərin dəyişikliklərin yaranması səbəbi olmuşdur. Şübhəsiz ki, müharibələr yalnız fiziki izlər buraxmır, həm də, insanların həyatında və psixikasında dərin mənəvi izlər də buraxmışdır.

Döyüş meydanları, istehkam qalaları, səngərlər, müdafiə kurqanları, donanma limanları,

hərbi obyektlər, döyüş texnikaları sonradan çox mühüm turizm məhsullarına çevrilirlər. Hətta əməliyyatlar zamanı vurulan döyüş texnikalarının öz xatirəsi olduğu üçün, mahiyyətindən asılı olaraq sonralar abidə kimi əbədiləşdirilirlər. Döyüş meydanları dünyanın fərqli yerlərində yerləşsə də, bəzi ümumi xüsusiyyətlərinə görə eynilik təşkil edir:[1]

- Bir çox döyüş meydanları tarixi və mədəni əhəmiyyətinə görə milli park elan edilmişdir;
- Döyüş meydanları müəyyən bir tarixi dövrdə baş vermiş müharibələrin fiziki olaraq reallaşdığı yerlərdir;
- Müharibə bölgələrində səngərlər, mövqelər, qərargahlar, xəstəxanalar, sığınacaqlar kimi müharibə zamanı istifadə edilən yerlər var;
- Döyüş meydanları cəmiyyətdə və ayrı-ayrı fərdlərdə dərin izlər buraxıb;
- Döyüş meydanları bir çox dövlətlər tərəfindən mühafizəyə alınmaqdadır;
- Döyüş meydanlarının mədəni əhəmiyyəti vardır;
- Döyüş meydanları yenidən canlandırılaraq restavrsasiya edilməli və turistlər üçün açıq elan olunmalıdır ;
- Döyüş meydanları vətənpərvərlik və vahid millət olma şüuru kimi mənəvi dəyərlərə böyük töhfə verir.

Azərbaycan tarixi müharibələrlə zəngindir, tarix boyu baş vermiş müharibələr xalqımızın həya-

tına, dini görüşlərinə, mədəniyyətinə təsir etmişdir. Son 30 il ərzində vətənimiz iki şiddətli müharibə yaşamışdır. Tarix boyu düşmənlərdən müdafiə məqsədi ilə inşa edilmiş qalalar, səngərlər, yeraltı yollar, qüllələr və s. bugün yerli və xarici turistlərə turizm obyektinə kimi təqdim olunmaqdadır.

Qədim Bakı Şirvanşahlar dövlətinin strateji əhəmiyyət daşıyan ən mühüm şəhərlərindən biri idi və onu qorumaq vacib dövlət işi idi. Bu məqsədlə XII əsrdə liman şəhəri Bakıda Şirvanşah III Mənuçöhr tərəfindən möhkəm müdafiə sistemi tikilmişdi. Vaxtilə Bakı şəhəri qurudan ikiqat, dəniz tərəfdən isə tək divarla əhatə olunmuşdu. Divarın bu kimi quruluşu sayəsində düşmən yaxınlaşarkən, onu ox atəşinə tutmaq mümkün olurdu. Qala divarının altından yeraltı yol keçirdi. Möhkəm müdafiəni təmin etmək üçün qala divarları boyunca dərin xəndək qazılmışdı. Bakı qalasının Şərq divarı yanında, xüsusən şimal tərəfdən düşməne müqavimət göstərmək məqsədi ilə dörd-bucaqlı qala tikilmişdi. Bürc və yarım dairəvi qalalar müdafiə sisteminin ayrılmaz hissəsi idi. Əsgərlərin sürətli hərəkəti üçün qala divarının altı boyunca davam edən yeraltı yol qoşa qala darvasına doğru istiqamətlənmişdi. Bu yeraltı yol şəhəri şimal tərəfdən əhatə edirdi. Xalq arasında qalaya “Cəbbəxana” – silah anbarı deyirdilər. Mənbələrdə Azərbaycanın orta əsr şəhər və qalalarında yeraltı gizli yolların mövcudluğuna dair xeyli məlumat vardır. Onlar ehtiyatdan tikilirdi. Yeraltı gizli yollardan düşmən mühasirəsi zamanı su, ərzaq, silah əldə etmək üçün, çox təhlükəli durumlarda isə, son nəfəsdə xilas olmaq məqsədilə istifadə edilirdi. Belə gizli yollar bəzi orta əsr qalalarında son vaxtlara qədər qalmışdır. Yeraltı yollar həm strateji, həm də memarlıq baxımından hələ də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır [2].

Bundan əlavə, Azərbaycanın digər bölgələrində də müdafiə xarakterli qalalar inşa edilmişdir ki, bugün turizm marşrutlarının əsas istiqamətini təşkil etməkdədirlər. Qız Qalası, Ramana Qalası, Mərdəkan Qalası, Şıx Qalası, Əlinçə Qalası, Şamaxı Qalasının qalıqları, Koroğlu Qalası, Cavanşir Qalası, Gülüstan Qalası, Cıraqqala və s. tarixi mədəni irsimiz hər il yüzlərlə turistlər tərəfindən ziyarət olunur.

Gəncə şəhərinin tarixi abidələri barədə söz düşəndə ilk növbədə Gəncə qalası və qapıları xüsusi qeyd olunmalıdır. Belə ki, bəhs olunan ti-

kililər şəhərin hələ erkən orta əsrlər dövründən etibarən möhtəşəm, böyük, eyni zamanda, iqtisadi, mədəni inkişafı baxımından fərqlənir. Gəncə qalasının inşası IX-X əsrlərə aid edilir. Bu qala sədləri Gəncə çayının sağ sahilində tikilmişdir. Qalanın qalıqları isə Qədim (köhnə) Gəncənin xarabalıqları ərazisindədir. Çoxsaylı tədqiqatlarla yanaşı, Gəncə qalasının ilkin, yaxud qədim hissələrinin inşa edilmə tarixinin IX-X əsrlərlə müəyyən olunmasında ən tutarlı dəlil qismində XI əsrdə hazırlanmış məşhur Gəncə qapıları çıxış edir. Belə ki, məntiqi olaraq əvvəlcə Gəncə şəhərinin ətrafına yadelli işğalçılardan və feodal basqınlarından qorunmaq üçün müdafiə sədləri, qala çəkilməmiş, sonra onun böyük, ikiqapılı dəmir darvazaları hazırlanmışdır. Günümüzdə Gəncə qalasının qalıqları və Gəncə Qalasının qapıları bərpa edilərək turistlərin ziyarəti üçün təqdim edilmişdir.

Şərqi, Avropanın, həmçinin Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində yeraltı tunellər və ya yollar mövcud olmuşdur. Azərbaycanın isə belə şəhərlərindən biri Gəncədir. Yeraltı yollar üç istiqamətdə inşa edilərək, şəhərin bütün ərazilərini bir-biri ilə birləşdirmiş, , yeraltı yollar hərbi məqsədlər üçün istifadə olunmuşdur. Düşmənin şəhərə hücum və yürüşləri zamanı həmin yollardan mülki əhalinin təxliyə edilməsi üçün istifadə edilmişdir. Həmçinin bu yolların vasitəsi ilə şəhəri mühasirəyə alan düşməne qəfil hücum etmək olurdu. Burada vaxtilə ərzaq və silah anbarları da yerləşdirilmişdir. Sovet dövründə yolların bəzi keçidləri bağlanıb. Bəzi ventilyasiya boruları tıxandığından isə buraya oksigenin daxil olması çətinləşib. Son dövrlər turizm sahəsində aparılan əsaslı islahatlar fonunda Gəncədə mövcud olan yeraltı yolların yenidən bərpa edilərək turistlərin ziyarətinə təqdim olunması planlaşdırılır [3].

XX əsrdə dünyada iki böyük müharibənin baş verdiyi ərazilər bugün milyonlarla insanların diqqətini cəkməkdədir. Həmin dövrün tarixini, döyüş səhnələrini, öz qalibyyətlərini və ümumi müharibənin miqyasını gələcək nəsillərə ötürmək üçün dünyanın bir çox ölkələrində Müharibə Muzeyləri, Hərbi Qənimətlər Parkı və Milli Parklar yaradılmışdır.

Müharibələrdə qalib çıxmış tərəflər sonradan öz qalibyyətlərinin və həmin dövrün tarixinin təbliği məqsədi ilə muzeylər yaradıblar. Məsələn, II Dünya Müharibəsindən sonra bu dəhşətli fəlakətə həsr olunmuş muzeylər Avropanın əksər

ölkələrində yaradıldı. Rusiyada, Ukraynada, Belarusda, Polşada, Danimarkada, Macarıstanda, Çexiyada, Baltikyanı ölkələrdə və sair yerlərdə bu muzeylər indi də turistlərin ən çox baş çəkdiyi məkanlardan sayılır. Qardaş Türkiyədə də yüz il əvvəlki qanlı Çanaqqala döyüşlərini xatırladan eyniadlı muzey mövcuddur. Muzey Türkiyədə turistlər tərəfindən ziyarət olunan əsas məntəqələrdən biridir.

Böyük Britaniyada London şəhərində yerləşən İmperiya Mühəribə Muzeyi (İmperial War Museums) adlanan bu cəlbedici muzeydə I Dünya Mühəribəsi və II Dünya Mühəribəsi, eləcə də, İngilis Millətlər Cəmiyyəti dövrü sərgilənir.

Sinqapurda yerləşən Çangi muzeyi bir vaxtlar Yaponiya İmperiyası tərəfindən işğal edilmiş və böyük zərbələr almış Sinqapur da düşməni unutmaq fikrində deyil. Dünyanın hər yerindən Sinqapura gələnlər müəyyən pul müqabilində bilet alaraq Çangi muzeyinə (Changi Museum) ona görə gəlirlər ki, orada II Dünya Mühəribəsi zamanı yaponların bu ölkədə hansı vəhşilikləri törətdiklərini öz gözləri ilə görsünlər və yeni nəsillər də müasir dünyanın bu böyük iqtisadi gücünün keçmişindən xəbərdar olsunlar.

Mühəribənin vurduğu ziyanlardan bəhs edən bir muzey də Avropanın ortasında yerləşən Danimarkadadır. Ölkənin cənubunda – dəniz sahilində yerləşən Varde şəhərindəki Blavand Bunker Muzeyində II Dünya Mühəribəsinin ölkəyə vurduğu ziyanlar əks olunub. Almaniyanın qonşusu, bir bayraq altında yaşayan, xeyri-şəri bir olan Danimarka, vaxtilə alman işğalçılara qarşı yaradılan yeraltı sığınacaqda bu muzeyi təsis etməklə, alman və ya qeyrisi, kimliyindən asılı olmayaraq düşməne qarşı həmişə hazır dayanmağın vacibliyini, vətən torpaqlarının hər zaman müdafiə edilməsinin zəruriliyini təbliğ edir və insanlarda mühəribəyə nifrət aşılayır.

Hazırda İranın paytaxtı Tehran şəhərində də 1992-ci ildə açılmış Müqəddəs Müdafiə Muzeyi fəaliyyət göstərir. Muzey sırf 22 sentyabr 1980-ci ildən 20 avqust 1988-ci ilədək - tam 8 il davam etmiş İran-İraq mühəribəsinə həsr olunub. Burada nələr var – mühəribə zamanı hər iki tərəfdən istifadə edilmiş hərbi texnika – raketlər, tank-top mərmiləri, təyyarələr, helikopterlər, minalar, mumfiqur obrazlarla hərbi qərargahlar, digər silah-sursatlar, döyüşlərdə həlak olanlara məxsus əşyalar, paltarlar və sair. Hətta mühəribə sırasında İraq ordusu tərəfindən işğal olunmuş, amma sonra

İran silahlı qüvvələrinin azad etdiyi, Huzestan əyalətinə bağlı Xürrəmsəhrin qurtuluşunu əks etdirən panorama da yaradılıb.

Bugün Vyetnama yolu düşən hər kəs ABŞ-ın bu ölkəyə yaşatdığı insanlıq faciəsini əks etdirən, Sayqon şəhərindəki Mühəribə Qalıqları muzeyinə (War Remnants Museum) baş çəkir. Bura daxil olan hər kəs sənədlərlə, fotosəkillərlə, mühəribədə istifadə edilmiş hərbi texnika, silah-sursatla – bütün ölüm vasitələri ilə 70-ci illərin mühəribə illərinə səyahət etmiş olur.

İkinci Dünya mühəribəsi dövründə hələ Ukraynanın bir hissəsi alman faşistlərindən azad olunmamış əsası qoyulan, burada azad olunmuş ərazilərdə almanlardan əldə edilmiş qənimətlərin ilk dəfə sərgilənməyə başladığı hərbi muzey keçmiş SSRİ məkanında bu mühəribədən sonra ilk muzey hesab olunur. İkinci Dünya mühəribəsini əhatə edən Ukraynanın Milli Tarix Muzeyi adlanan, Ukraynanın şərqində suverenlik uğrunda gedən Donbas mühəribəsindən qalmış əşyalar nümayiş etdirilir. Sonralar İkinci Dünya Mühəribəsi ilə bağlı dünyanın bir çox yerlərində bu tip hərbi muzeylərin sayı çoxalsa da Kiyevdəki qeyd etdiyimiz muzey özünəməxsusluğu və tarixi əhəmiyyətilə fərqlənib [4]

Vaxtilə Almaniyanı iki yerə ayıran məşhur Berlin Divarlarının qalıqları günümüzdə turistlərə açıq havada təşkil olunmuş muzey kimi təqdim olunmaqdadır.

Hərb Tarixi Muzeyi Azərbaycanın hərbi tarixini, hərbi sənətini dövrlər üzrə öz ekspozisiya və vitrinlərində əks etdirir. Muzeydə dünya şöhrətli siyasi xadim, dahi şəxsiyyət, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətindən bəhs edən fotolar, sənədlər və ona məxsus əşyalar, hərbi geyim nümunəsi, ordu quruculuğu ilə bağlı gördüyü işlər, keçirdiyi görüşlər, həmçinin Silahlı Qüvvələrin qoşun növləri üzrə hərbi geyim nümunələri nümayiş olunur. Muzeydə Azərbaycanın Milli Qəhrəmanlarından 211 şəxsə aid ayrıca stend də var. Muzeydə əsrlər öncə istifadə edilən silahlardan tutmuş, hazırda Azərbaycan Ordusunda yer alan müasir silahların maketləri və həqiqi vahidləri sərgilənir. Qarabağ mühəribəsi dövründə istifadə edilən silahlar, şəhid hərbiçilərimizə məxsus geyimlər, şəxsi əşyalar muzeyi ziyarət edən turistlərdə mühəribə ilə bağlı təəssürat yaradır.

Muzeyin ərazisində açıq havada sərgilənən iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanovun və

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, tank komandiri Albert Aqarunovun idarə etdiyi tankın maketləri, PDM və KDM, təyyarə və helikopterlər, HHM vasitələri, HDQ silah və sursatları, gəmilər, artilleriya və zenit qurğuları ziyarətçilər tərəfindən maraqla qarşılır [5].

Azərbaycan tarixinə 44 gün davam edən Vətən müharibəsi kimi daxil olan İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı müzəffər Azərbaycan Ordusunun işğalçı Ermənistan üzərində çaldığı qələbəni əyani şəkildə əks etdirən Hərbi Qənimətlər Parkı son zamanlar turistlər tərəfindən ən çox ziyarət olunan obyektlərdəndir. Azərbaycan torpaqlarının uzun illər ərzində işğalına, minlərlə insanın şəhid olmasına səbəb olan düşməni gələcək nəsillər də yaxından tanımalıdır.

Qənimətlər Parkının hər bir elementi Azərbaycan əsgərinin 44 günlük müharibə zamanı qələbə əldə etmək üçün rəşadət göstərdiyini əks etdirir. Bu mənada parkın ərazisindəki qarşı tərəfin özündə 10 elementdən ibarət mühəndis maneələr sistemini ehtiva edən möhkəmləndirilmiş müdafiə mövqeyinin nümayişi xüsusilə diqqət çəkir. Bu, Azərbaycan əsgərinin dəf etməli olduğu maneələri açıq şəkildə nümayiş etdirir. Məhz bunları gördükdən sonra bir daha əmin olursan ki, döyüşü sadəcə, yüksək texnologiyaya malik silah-sursat, hərbi texnika ilə qazanmaq olmaz. Döyüşü əsgərlər, zabitlər aparır. Buna görə də, Vətən müharibəsində rəşadət göstərən, düşməyə göz açmağa imkan verməyən Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyəti öz mübarizliyi ilə xalqımızın qəhrəmanlıq simvoluna çevrilib. Əsgərlərimiz, zabitlərimiz, çavuşlarımız, bu savaşa qoşulan könüllülərimiz döyüş meydanlarında əsl vətən övladının igidliyini, cəsarətini, qorxmazlığını göstərirlər. Hərbi Qənimətlər Parkı Azərbaycan xalqı və dost ölkələr üçün qürur yeri olduğu halda, ermənilər üçün göz dağına çevrilib [6].

Milli parklar insanların emosional, mədəni və fiziki regenerasiyası sahələridir. Coğrafi görünüşdə müxtəlifliyin üstünlük təşkil etdiyi bu ərazilər xalqlar üçün əhəmiyyətli olan mədəni irsin mövcud olduğu yerlər olmaqla yanaşı, gələcək nəsillər üçün qorunan təbii irsdir.

Otuz ilə yaxın bir dövrü əhatə edən zaman kəsiyində Ermənistan Azərbaycan arasındakı münaqişə zəminində Arazdan Gürcüstan Respublikasına qədər ərazidə müdafiə səngərləri, hərbi obyektlər, sığınacaqlar, müdafiə qurğuları qurulmuşdur. Bütün bu mövqelər Azərbaycan əsgərinin vətən

keşiyində dayanması üçün yaradılmışdır. 44 günlük Vətən Müharibəsində ordumuz həmin səngərləri, obyektləri, sığınacaqları tərk edərək düşmənin üzərinə yürüdü və işğal altında olan torpaqlarımızı azad edərək tarixi ədaləti bərpa etdi. Bugün həmin sığınacaqlar, hərbi obyektlər döyüş meydanları və igidlik göstərmiş qəhrəmanlar bizim qürur mənbəyimizdir. Həm xarici, həm də yerli turistlər üçün həmin yerləri görmək, döyüş fəaliyyətləri və döyüş səhnələri barədə məlumatlara malik olmaq onlarda çox böyük maraq doğuracaqdır. İşğaldan azad olunan ərazilərə fərqli yönəldən, Kəlbəcər-Laçın-Şuşa, Füzuli-Cəbrayıl-Zəngilan, Füzuli- Xocavənd-Şuşa, Zəngilan-Qubadlı-Kəlbəcər, Bərdə-Ağdam, Tərtər-Suqovuşan istiqamətlərində Hərbi-İrs turizm marşrutu təchiz etməklə turistlərə həm tariximizi, mədəniyyətimizi, həm də şanlı qələbəmizi, qəhrəmanlıq salnaməmizi təbliğ etmiş olarıq. Qeyd olunan marşrutların işğaldan azad olunması uğrunda qəhrəmanlıq göstərmiş hər bir ordu mənsubu barədə məlumatlar öyrənmək, qəhrəman adına layiq olmaq üçün hansı çətin yollardan keçdiklərini bilmək hər bir kəsdə çox böyük maraq doğuracaqdır. Bu da aydındır ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə infrastruktur bərpa olunduqdan sonra, ilk növbədə, Azərbaycan vətəndaşlarının həmin ərazilərə səfərləri gözlənilir. Bu isə Azərbaycanda ilk növbədə daxili turizmin inkişafına töhfə verəcəkdir.

Görülən quruculuq işləri Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizmin yeni sahəsi kimi "Hərbi-İrs Turizmi"ni də inkişaf etdirməyi mümkün edəcəkdir. Bu sahədə bələdçi qismində ehtiyatda olan döyüşçülərdən və qazılardan uğurla istifadə etmək daha məqsədə uyğundur. Bütün bunlar həm daxili, həm də xarici turistlərə xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsinin təbliği və həmin ərazilərdə olan hərbi istehkam mövqelərinin nümayişi uğurlu nəticələr verir.

Son zamanlar turizmdə ən çox artan səfərlər arasında işğaldan azad olunan ərazilərə edilən səfərlər olmuşdur. Məhz bu səbəbdən döyüş meydanları və erməni qəsbkarlarının törətdikləri dağıntılar Milli park və ya açıq havada təşkil olunmuş muzeylər formasında gələcək nəsillərə və turistlərə təqdim olunmalıdır.

Bugün Qubada, Gəncədə, Bərdədə ermənilərin törətdikləri vəhşiliklərin izləri ölkəmizə səyahətə gələn turistlərə və rəsmi qonaqlara təqdim olunmaqdadır.

Milli parklar və açıq havada hazırlanmış muzeylər hərbi irsimizi və tarixi keçmişimizi qorumaq və təbliğ etmək üçün ən təsirli formadır. Çünki həmin tarixlər həm fiziki, həm də, mənəvi təsirlərə malikdir. Bu məqsədlə ermənilərin “Ruhlar şəhərinə” çevirdiyi Ağdam rayonunda yaradılacaq İşğal Muzeyi və Zəfər Muzeyi erməni qəsbkarlarının törətdikləri vandallığı, həm də ordumuzun zəfər tarixini təbliğ edəcəkdir. Döyüş meydanlarında müxtəlif döyüş materialları və əsgər xatirə əşyalarının sərgiləndiyi muzeylər də qurulmalıdır.

Bununla yanaşı Ağdam rayonunda görülən quruculuq işləri ilə yanaşı, mövcud “xarabalıqları”, dağıntıları yerli və xarici turistlərə təqdim etmək üçün “Dark Turizm” çərçivəsində turların təşkil olunması da məqsədə uyğundur.

Hərbi İrs turizminin başqa bir meyarı da ziyarətçilərin döyüş bölgələrinin iqtisadiyyatına mühüm töhfələr verməsidir. Döyüş bölgələrinə edilən səfərləri araşdıran zaman aşağıdakı kimi qruplaşdırma aparmaq olar [1]:

- Tarixə maraq;
- Müəyyən bir qəbri və ya qəbiristanlığı ziyarət etmək istəyi;
- Tanınmış qəhrəmanın məzarını ziyarət etmək arzusu;
- Verilən qurbana görə minnətdar olmaq;
- Tanış şəhid üçün matəm;
- Şəhidlərin və müharibədə həlak olanların və veteranların yad edilməsi;
- Müharibənin özünü dərk etmək istəyi;
- Qələbəni qeyd etmək və xatırlamaq hissi;
- Müharibənin özünü daha yaxşı başa düşmək;
- Müharibə ilə bağlı abidələri və qəbiristanlıqları ziyarət etmək istəyi;
- Tarixə baxışın daha yaxşı başa düşülməsi kimi ifadə edilir.

Bir çox vacib hadisələrə şahidlik etmiş döyüş meydanları hər il müxtəlif səbəb və motivlərlə milyonlarla insanlar tərəfindən ziyarət edilir. Müharibə ərazilərinə hökumətin, qeyri-hökumət təşkilatlarının, müxtəlif fond və birliklərin səyləri ilə bir çox səfərlər təşkil edilməkdədir. Bu tədbirlərdən biri də əlamətdar tarixi hadisələri əks etdirən anım mərasimləridir. Anım tədbirləri çox ciddi təşkilatlanma tələb edən fəaliyyətlər kimi diqqət çəkir. Məkan və zaman konsentrasiyası tələb edən anım tədbirləri müharibə bölgəsi olmuş

ərazilərə çoxlu ziyarətçilər cəlb edir. Emosional intensivliyə yönəlmiş bu cür turistik fəaliyyətlər də, Hərbi irsimizin daha effektiv təbliğinə imkanları daha da artırır.

Nəticə

Müharibələr bəşər tarixi qədər qədimdir. XIX əsrdə Vaterloo döyüş meydanının ziyarəti və Amerika Vətəndaş Müharibəsində həyatını itirən əsgərlərin xatirəsini anmaq üçün təşkil edilən anım mərasimləri ilə başlayan Hərbi-İrs turizmi, zamanla böyük kütlələri səfərbər edən bir turizm hərəkatına çevrildi. Bu gün milyonlarla insan müxtəlif səbəblərdən döyüş meydanlarını ziyarət edir. Döyüş bölgələri üçün turizm fəaliyyətləri müxtəlif olsa da, ümumilikdə mənəvi və milli hisslərin ön plana çıxdığı müşahidə edilir. Hökumətlər ölkələrdə milli şüuru gücləndirən döyüş meydanlarında keçirilən anım mərasimləri ilə döyüş turizmini təbliğ edirlər. Digər turizm fəaliyyətlərindən fərqli olaraq, döyüş meydanlarına gələn yerli və xarici turistlərin ehtiram, rəhmət, şəhidləri və həlak olanları yad etmək kimi mənəvi dəyərlərlə döyüş meydanlarını ziyarət etdiyi müşahidə edilir. Ona görə də, görünür ki, xüsusi motivasiya elementləri olan döyüş meydanlarına turizm tələbatı çox vacibdir. Döyüş meydanlarına gələn turistlərin gözləntilərini qarşılamaq və təmin etmək üçün turistik təchizat imkanları da optimallaşdırılmalıdır. Döyüş meydanlarının milli park kimi qorunub saxlanması turizm infrastrukturunun və üst quruluşunun inkişafının arzuolunan səviyyədə olmasını çətinləşdirir. Bu səbəbdən ölkəmizdəki döyüş bölgələrinin, xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında bu sahə üzrə planlaşdırma və inkişaf işləri aparılmalıdır. Turizm sənayesinin peşəkarları olan turizm agentlikləri üçün döyüş meydanlarına səfərlər təşkil etmək çox vacibdir. Döyüş bölgələrinə təşkil edilən peşəkar səyahətlərlə həm ziyarətçilərin məmnuniyyəti artacaq, həm də döyüş meydanlarına şüurlu turizm etmək mümkün olacaq.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. HALL John ve BASARIN John. Battlefield Tourism in Turkey: Motives For Attendance at Anzac Day Commemoration in Turkey. 2009.

2. <https://icherisheher.gov.az/az/53-defensive-structures/>

3. Gəncə böyük hərflə. №15. Gəncə-2009

4. https://hafta.az/dunyadaki-muharibe-mu-zeyleri%C2%A0arasdirma-299871_xeber.html

5. <https://mod.gov.az/az/pre/24967.html>

6. <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/xalqimizin-qurur-unvani-herbi-qenimetler-parki-1650748180>.

Закир Талиб оглу Ахмедов, PhD, Доц.

Агиль Нуру оглы Намазов,
Азербайджанский Технологический Университет
E-mail: azpolitoloq@gmail.com

НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ ВОЕННО-НАСЛЕДСТВЕННОГО ТУРИЗМА В ПРОДВИЖЕНИИ НАШИХ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ВОЕННОГО НАСЛЕДИЯ

Резюме

В статье раскрывается необходимость создания и развития нового направления туризма в Азербайджане, Военно-исторического туризма, в направлении пропаганды нашего культурного наследия и военных побед, как часть работы, проделанной для достижения экономического развития в нашей территории, освобожденные от оккупации после победы во второй карабахской войне, были рассмотрены и учтены.

Ключевые слова: Карабах, Поле боя, туризм, Отечественная война, Военный, Военно-исторический туризм, 44-дневная война.

Zakir Talib oghlu Ahmadov, PhD, Assoc.prof.

Agil Nuru oghlu Namazov
Azerbaijan Technological University
E-mail: azpolitoloq@gmail.com

NEED FOR THE DEVELOPMENT OF MILITARY HERITAGE TOURISM IN PROMOTING OUR SPIRITUAL VALUES AND MILITARY HERITAGE

Summary

In the article, the necessity of creating and developing a new area of tourism in Azerbaijan, Military-Heritage tourism, in the direction of promoting our cultural heritage and military victory, as a part of the work done to achieve economic development in our territories freed from occupation after the victory in the second Karabakh war, was examined and considered.

Keywords: Karabakh, Battlefield, tourism, Homeland War, Military, Military-Heritage tourism, 44-day war.